

30 години педагогически факултет при Великотърновския
университет „Св. св. Кирил и Методий“
30 Years Faculty of Education of St. Cyril and St. Methodius
University of Veliko Turnovo

УЧИТЕЛИ ВЪЗРОЖДЕНЦИ В ТЪРНОВО

Венка Кутева-Цветкова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Педагогически факултет

Резюме. Изследването има историко-педагогически характер. Насочено е към дейността на най-известните учители в Търново през епохата на Възраждането. Представят се техни кратки биографични данни и най-вече приносът им за развитието на учебното дело в града.

Keywords: education, training, teachers, boys school, girls' school

Развитието на просветното дело във Велико Търново през епохата на Възраждането и след това е свързано с имената на известни учители. Старата българска столица, с просветителските си традиции, привлича за учители високообразовани и известни българи, дали много за развитието на учебното дело в града.

Обект на настоящата разработка са творческите биографии на малка част от тях, които учителстват в мъжкото и девическото класно училище.

Първата учителка на момичетата в Търново е *Теодора Христова*. За съжаление данните, с които разполагаме за нея, са твърде оскъдни. Известно е, че тя е родом от Търново. Дълги години е игуменка на девическия манастир „Св. Никола“ – Арбанаси, основан по инициатива на отец Зотик, сочен като първият известен български учител в Търново. Учителстването ѝ датира от 1846/1847 г. докъм 1850/1851 г. Липсват каквито и да е сведения за дейността ѝ като учителка и по-нататъшната ѝ съдба (Кулелиев, 1936: 10–11).

Като заместник на Теодора Христова е сочен старият класен учител даскал Пеню. Сведенията за него са твърде противоречиви. *Петър Давидов Карапазов* е роден в гр. Лясковец през 1799 г. Първоначалното си образование получава при известния борец против фанариотите Максим Райкович. После продължава образованието си при Христо Павлович в Свищов, след което две години е учител в Петропавловското училище.¹⁾

Някои автори смятат, че той продължава образованието си в класно училище в Болград.¹⁾ Предполага се, че завършва класно училище някъде другаде, тъй като след завръщането си в Търново през 1885 г. открива мъжко класно училище в двора на църквата „Св. Никола“. Той е първият класен учител в Търново.

През учебната 1852/1853 г. за учител в класното училище при църквата „Св. Никола” е назначен *Кънчо Кесаров*.¹⁾ На дотогавашния класен учител Даскал Пеню, като възрастен човек, поверяват обучението на момичетата. Колко години той обучава момичетата, не е известно. Предполага се, че щом е намерена подходяща учителка, Петър (Пеню) Карапазов е заменен с нея.

С особено голям авторитет сред населението в Търново се ползва *Еленка х. Ангелова*. Тя произхожда от учителско семейство. В Търново идва от Севлиево през 1869 г. Еленка х. Ангелова е първата учителка в откритото на 1 август същата година класно девическо училище. Учителства 13 години, от които десет в класното девическо училище и три в мъжката гимназия „Св. Кирил” (Кулелиев, 1936: 52). Тя е първата жена, учителка в нея. Преподава естествени науки, български и славянски език. Нейни възпитаници разказват, че е „учителка с вроден дар на добър преподавател и също така възпитател. Спокойна и разумна, тя се налага на класа със своята доброта и авторитет” (Кулелиев, 1936: 54).

През учебната 1871/1872 г. в класното девическо училище преподава *Евгения Стоянова*. За отличната ѝ работа като учителка е изпратена от Женската община да продължи образованието си в Русия (Кулелиев, 1936: 45). Същата учебна година за учителка е назначена и Стефанка Иванова, за която нямаме никакви други сведения (Кулелиев, 1936: 49).

През учебната 1872/1873 г. за главна учителка на класното училище, със заплата 5300 гроша, е назначена *Тонка (Антонина) Д. Енчева* (Паскалева, 1964: 217). Тя има солидно за времето си образование. През 1830–1836 г. учи в Киев, в училището на граф Луватов и във Фундуклиевата гимназия (Паскалева, 1964: 228). Известна е и с революционната си дейност. Тонка Д. Енчева е внучка на известния капитан Георги Мамарчев. Съпругът ѝ, също учител, е близък другар и съратник на Ангел Кънчев. В къщата им в Търново намират убежище много революционери.

През учебната 1874/1875 и 1875/1876 г. в Търново учителстват *Райна Кесякова* и *Анастасия х. Петкова*. Първата получава образованието си в Болград и преподава ръкоделие.

В четирикласното девическо училище (1876–1877 г.) са назначени четири нови учителки: Мария Кабакчиева, Евгения Шекерджиева, Йорданка Петкова Чалъкова и Виктория Живкова (Кулелиев, 1936: 60).

За *Мария Кабакчиева* – учителка по география, не са открити сведения.

За някои от тези учителки техни съвременници запазват най-хубави спомени. Една от тях, минаваща за особено будна, учена и способна, е *Евгения Шекерджиева*. Родена е през 1861 г. в гр. Търново. През 1871 г. е изпратена в Москва от Женската община. Завършва училището при Алексеевския женски манастир. През 1876/1877 г. се завръща в Търново и става учителка в девическото училище. Преподава история. Тя проявява своите дарования не само

при непосредствената си работа в училище, но и в широка обществена дейност. По време на Освободителната война, при посрещане на руските войски в Търново, тя е автор на един благодарствен адрес и ода, които са изпратени в щаба на руската армия в с. Горна Студена.

След двегодишно учителстване тя отново заминава за Москва, където учи във Висшите женски курсове. На втората година от следването си се разболява и умира.

Йорданка Петкова Чалъкова е учителка с не по-малка популярност. Родена е през 1861 г. в гр. Търново. Тук получава първоначалното си образование. После завършва класното девическо училище в Габрово. След Освобождението следва в Загреб педагогически курсове. При завръщането си в Търново е назначена за учителка в Девическата гимназия. Известно време е директор на Държавния девически пансион.

Виктория Живкова (Вела Благодеева) работи в училището само няколко месеца на учебната 1876/1877 г. След години, през 1890 г. тя става учителка в Търновската девическа гимназия.

Наред с тях обаче трябва да бъдат посочени имената на *Евгения Д. Кисимова* и *д-р Васил Берон* – видни търновски граждани, допринесли твърде много за развитието на образованието в града с цялата своя дейност.

Евгения Д. Кисимова е родена в Търново през 1831 г. Дъщеря е на богат занаятчия – абаджия и търговец, който участва във Велчовата завера и в различни обществени инициативи. Брат ѝ, Пандели Кисимов е известен общественик сред българската емиграция в Румъния. Е. Кисимова получава своето образование в Търново. Ученолюбива е и постига значителни успехи чрез самообразование. Известна е и със своята сръчност. Тя изработва редица оригинални ръкоделия. Събира народни песни и обича литературните занимания. Най-голямата ѝ заслуга е създаването на Женската община и постоянната ѝ грижа за уреждане на девическите училища в Търново. Нейна е и заслугата за изпращането на български момичета да продължат образованието си в Русия, Румъния и др. (Паскалева, 1964: 239).

След Освобождението също развива активна обществена дейност. Умира в Търново през 1836 г.

Един от видните възрожденци, обществен и просветен деец, свързал трайно своя живот и дейност с Търново, макар и да не е роден в този град, е *д-р Васил Хаджистоянов-Берон*.

Васил х. Стоянов-Берон е роден през 1824 г. в Котел. Произхожда от стар български род. Племенник е на известния възрожденец и учен-енциклопедист д-р Петър Берон. Васил Берон получава за времето си широко и много солидно образование. Първоначалното си образование гой получава в родния си град. После учи в Цариград, в известното тогава училище Куру-чешме. Там се запознава със Сава Доброплодни, Георги Раковски, Гаврил Кръстевич

и др. По-късно е изпратен от родителите си в Ришельовския лицей в Одеса, където се запознава с Васил Априлов и Никола Палаузов. След завършването му баща му решава да го посвети в търговските си дела. Васил Берон обаче заминава за Германия, където е подпомогнат от д-р Петър Берон да запише медицина под името Васил Берон (Аршинова, 1981: 37).

След завършването на образованието си той работи на различни места като практикуващ лекар.

През първия период от живота си в Търново, продължил до 1864 г., д-р Васил Берон отдава много време и сили за уредбата и подобряването на българските училища в града. Той е един от най-ревностните членове на общината и на училищното настоятелство в града.

Сам владеещ руски, немски, френски, гръцки, арабски и румънски език, д-р Васил Берон пропагандира необходимостта от познаването на чужди езици.

През 1864 г. съществуващото в Болград училище остава без директор. Изборът пада на д-р Васил Берон.

През 1872 г. д-р Васил Берон се завръща в Търново и започва неговият най-продължителен търновски период. Той полага особени грижи за развитието на българското учебно дело в града. Отново оглавява училищното настоятелство в града и работи на това поприще до 1901 г.

Закрито по време на Освободителната война, на 1 август 1878 г. Главното мъжко училище в Търново отново отваря вратите си. За председател на училищното настоятелство е избран В. Берон. Той поддържа връзки с ефорията в Букурещ и с негово съдействие на 20 септември 1880 г. е учредена мъжка гимназия „Св. Кирил“. За неин директор е назначен д-р В. Берон. Избран е и за народен представител.

Известен педагог и общественик, д-р В. Берон е горещ привърженик на идеята за издирване, опазване и съхраняване на историческите ценности в старопрестолния град. През 1879 г. взема участие в учредяването на първото археологическо дружество. Избран е за председател на настоятелството на дружеството. По същото време под негово ръководство членовете на дружеството провеждат разкопки в църквата „Св. 40 мъченици“ и на Патриаршията (Алексиев, 1979: 5–9). В неговия дом се съхраняват материалите, открити по време на тези разкопки. Но избухналият на 18 май 1901 г. пожар унищожава заедно с дома събраните археологически материали, ръкописи, богатата му библиотека.¹⁾

В. Берон е автор на учебници по естествена история, логика и география, на българо-френски буквар, българо-френска и българо-немска граматика, на медицински книги. Негови статии излизат в периодичния печат.

В. Берон почива през септември 1909 г. в София.

Сред възрожденските учители, работили в Търново, е *Никола Златарски*. Известен и уважаван учител, виден общественик, един от водачите в борбата за цър-

ковна независимост, той оставя трайни следи в историята на града. В продължение на 35 г. Н. Златарски живее и работи в Търново. През тези години той свързва името си със старопрестолния град – като учител и общественик.

Никола Златарски е роден в Златарица през 1823 г. Учи в родното си село. През 1839 г. постъпва в първото взаимно училище в Търново. По-късно заминава за Габрово, където се запознава с взаимната метода. Става учител в Търново в новопостроеното училище при църквата „Св. Никола”. Н. Златарски пръв въвежда донесените от Габрово таблици за новия начин на обучение. Заради изключително хубавия му глас търновци го наричат „мусикословеснейший”.²⁾ През 1858 г. той е избран за секретар на Търновската градска община. По негово предложение в града е открита епархийската духовна семинария.¹⁾

Никола Златарски застава начело на борбата за църковна независимост в града. Близко приятелство го свързва с П. Р. Славейков. Автор е на няколко протеста от населението в Търновско срещу гръцкия митрополит. След заминаването на последния търновски митрополит Григорий през 1867 г. търновската митрополия се управлява от църковна община, чийто секретар е Н. Златарски.¹⁾ Той е и един от основателите на читалище „Надежда”.²⁾

Дейността на *Никола Михайловски* е цяла епоха в областта на учебното дело в Търново. Роден е през 1816 г. в гр. Елена. Началното си образование получава в родния си град. Осемнадесетгодишен, по настояване на брат си – Иларион Макариополски, постъпва в Атинската гимназия. След завършването ѝ заминава за Москва, където слуша лекции по философия и филология в Московския университет. През 1848 г. завършва университета с титлата „доктор на философските науки” и известно време живее и работи в Русия (Димитров, 1933: 31).

В началото на 1853 г. Н. Михайловски се връща в родния си град, а на следващата година е назначен за учител в класното училище в Търново. По-късно е назначен за главен учител. След едногодишно учителстване напуска града. Връща се отново в Търново. От 1868 г. е избран за главен учител.³⁾ Високообразован, с широка култура, запознат с редица системи на обучение, Н. Михайловски внася промени в учебното дело и в училищните програми. Организира по нов начин главното училище. Включва четири класа с определена програма за всеки клас. От този момент започва вторият период в развитието на мъжкото класно училище, предтеча на Търновската мъжка гимназия (Димитров, 1933: 31). Н. Михайловски поставя на първо място изучаването на старославянски и български език в съвременната му говорима форма. Възторжените му уроци в часовете по история събуждат родолюбиви чувства у учениците (Димитров, 1933: 32). С цялата си дейност той печели уважението и признателността на търновските граждани.

След многогодишна учителска и обществена дейност в Търново, през 1867 г. Н. Михайловски се премества в Цариград и продължава борбата срещу гръцкото духовенство (Димитров, 1933: 27).

Във връзка с преподавателската си дейност и нуждите на учебното дело той издава няколко учебника (Димитров, 1933: 32).

След Освобождението Н. Михайловски живее в София (Димитров, 1933: 28).

Един от най-ерудитаните преподаватели в търновското класно училище е *Атанас Гранитски*. Роден е в Котел през 1825 г., където получава началното си образование, а после учи в Цариград. Владее 10 езика, между които гръцки, турски, арабски, френски, италиански, немски.⁴⁾

В Търново става преподавател по турски език в Главното училище „Св. Кирил“, където учителства до 1870 г. Негови колеги са Н. Михайловски и Т. Шишков (Лазаров, 1937: 168). Автор е на буквар, на учебници по френски и руски език, на житие на Кирил и Методий.

Един от големите радатели за българска просвета и култура е *Тодор Шишков*. Роден е на 27 май 1833 г. в Търново. Отначало учи в частното взаимно училище в Габровския хан, а след това в класното при църквата „Св. Никола“. Според други сведения посещава местното гръцко училище.¹⁾ През 1861 г. като стипендиант на д-р П. Берон заминава за Париж и 4 години учи в Сорбоната и във френски колеж. През 1866 г. слуша лекции по славянска филология в Прага. От 1869 до 1871 г. е главен учител в Търново.¹⁾ Преподава български, френски, математика, география, физика. За първи път той въвежда в учебната програма предметите пеене и рисуване. Ст. Стамболов споделя, че с познанията си по френски, получени в часовете при Т. Шишков, той се справял успешно по време на срещите си с чуждите дипломати (Янков, 1930: 50). Въвежда нови моменти, заимствани от обучението си във френските училища. В края на учебната 1869/70 г. е устроено тържество с водосвет, речи и музикална програма, а успешно завършилилите ученици са наградени с книги (Янков, 1930: 50). През 1870 г. Т. Шишков е избран за председател на настоятелството на читалище „Надежда“.¹⁾ На следващата година той заминава за Цариград. През 1874 г. се връща в Търново и отново е избран за главен учител в класното училище.

Неговата книжовна дейност е свързана с издаването на учебници по история, аритметика, граматика и словесност. Автор е на няколко литературни произведения, между които комедията „Глезен Мирчо“, както и на преводи на книги от чужди автори.

През 1858 г. *П. Р. Славейков* приема поканата на търновци и от Трявна се премества в Търново. Тук той остава до средата на 1860 г. В старата столица Славейков продължава борбата срещу гръцкото духовенство, разгоряла се с нови сили след Кримската война. По това време той започва да издава и своите „Смешни календари“. Оттук Славейков продължава и борбата срещу тревненските чорбаджии (Славейкова, 1959, 71–3).

Учител в Търновското класно мъжко училище е и видният революционер и обществен деец *Михаил Сарафов*. Роден е през 1854 г. в Търново. Отначало учи във взаимното, а след това завършва III клас на класното

училище. През 1871 г. заминава за Загреб, за да продължи образованието си.⁵⁾ През 1875 г. се връща в родния си град и става учител в класното училище. Включва се активно в революционните борби. Избран е за секретар на революционния комитет в Търново. Участва в подготовката на Априлското въстание, 1876 г. След провала на революционния комитет в Г. Оряховица М. Сарафов успява да избяга в Загреб, където постъпва като асистент в Загребския университет.⁵⁾

След Освобождението със стипендия М. Сарафов слуша лекции по физика, математика и политехника в Мюнхенския университет. В същото време посещава и лекциите по философия (Априлци, 1976, 26). През 1880 г. се връща в България и се включва активно в обществения и културния живот на страната. Избран е за министър на просветата, на финансите, на вътрешните работи, бил е директор на българската гимназия „Св. Кирил и Методий“ в Солун; дипломатически представител във Виена и Цариград. Избран е и за народен представител.⁵⁾

В Търново живее и работи уважаваният учител и виден писател и поет *Цани Гинчев*. Роден е през 1832 г. в гр. Лясковец. Отначало учи в манастирския метох, където учители са му ученици на Максим Райкович. След завършване на килийното училище пристига в Търново и учи при Н. Златарски (Кулелиев, 1932).

През 1860 г. Ц. Гинчев се записва за слушател в Киевския университет, където в продължение на две години посещава курс по естествени науки. По време на учителстването си в колонията Караагач (Бесарабия, 1862–1869 г.) той събира народни умотворения, които през 1868 г. отпечатва. Връща се в България и става учител в Русе (Българска..., 1957: 59). От този момент започва и литературната му дейност. След тригодишно учителстване в Русе, през 1872 г. Ц. Гинчев е назначен в Габровската гимназия. Тук преподава естествена история, химия, черковно-славянски език. Взема участие в подготовката на Априлското въстание. След потушаването му заедно с всички учители от гимназията е арестуван и отведен в Търновския затвор. Освободен по-късно, той постъпва като учител в търновското мъжко училище и преподава в четирите му класа.⁴⁾ След Освобождението временно минава на административна длъжност и като член, а по-късно и председател на Търновския окръжен съвет през 1829 г. е избран за депутат в Учредителното събрание. От 1880 г. Ц. Гинчев отново се връща към учителската професия. През 1886 г. става учител в Търновската девическа гимназия, където преподава български език, литература и естествена история. През 1893 г. по собствено желание се оттегля от учителското поприще (Минев, 1944: 284).

Прави впечатление, че почти всички учители по това време имат високо образование и развиват широка обществена дейност. Голяма част от тях са родени в Търново или района. Редица проучвания сочат, че във В. Търново и околността му са родени 105 класни учители.

Учителите, работили във Велико Търново през този период, се отличават със солидна за времето си професионална подготовка. Голяма част от тях завършват образованието си в чужбина. Попадайки под културното влияние на други европейски народи, завръщайки се в родината, те са носители на нови идеи и богата култура (Генчев, 1978: 101). Тяхната дейност е свързана с духовното израстване на българския народ. Носители на демократични и национално-патриотични идеи, те имат огромен принос за оформяне на националното съзнание. Техни ученици са много революционери, посветили живота си на освобождението на Отечеството. Сред възпитаниците им са държавници, учители, дипломати и обществени дейци в следосвобожденска България.

Като се знае, че голяма част от учителите са възпитаници на средни и висши училища в Западна Европа и Русия, се предполага, че те творчески прилагат европейския опит в областта на образованието.

БЕЛЕЖКИ

1. Юбилейна книга на Великотърновската народна мъжка гимназия „Св. Кирил” (1933). В. Търново.
2. Основатели, почетни и благодетелни членове на читалище „Надежда”. *Вестник „Надежда”, г. II, № 7, 1 юли 1943.*
3. Наши бележити съграждани. Никола Михайловски. Общински вестник. “Велико Търново”, № 4, 20.04. 1828.
4. Българска възрожденска книжнина. (1957). Т. I, София.
5. Априлци от Първи революционен окръг. (1976). В.Търново, р. 26.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексиев, Й. (1972). Още за историята на археологическото дружество във Велико Търново. *Известия на ОИМ – В. Търново*. Варна, pp.5–9.
- Аршинова, С. (1981). Д-р Васил х. Стоянов – Берон. *Проблеми на висшето образование*, 4.
- Берон, В. (1981). *Логика*. София.
- Генчев, Н. (1978). *Българското Възраждане*. София.
- Димитров, П. (1933). *Кратки сведения за живота на Великотърновската народна мъжка гимназия „Св. Кирил”*. Юбилейна книга. В. Търново.
- Кулелиев, Й. Цани Гинчев и Велико Търново. Общински в-к “Велико Търново”, № 1, 1. 06. 1932.
- Кулелиев, Й. (1936). *Девическото образование в Търново преди Освобождението*. В. Търново.

- Кулелиев, Й. Търновската градска община преди 70 години. *Общински вестник „В.Търново“*, г. XVI, № 19, 22 септември 1939.
- Лазаров, Н. Моите спомени от Велико Търново. *Общински в-к „Велико Търново“* г. XIV, № 21, 4. 09. 1937.
- Минев. Д. (1944). *Град Лясковец – минало, сегашно състояние и дей-ци*. Варна.
- Паскалева, В. (1964). *Българката през Възраждането*. София.
- Славейкова, Св. (1959). *П. Р. Славейков*. София.
- Янков, д-р Т. Никола Лазаров – виден деец на просветата. *Общински вестник „Велико Търново“* № 19, 30. 08. 1930.

RENAISSANCE TEACHERS IN TURNOVO

Abstract. This study has historical and pedagogical character. It aims to present the work of the most famous teachers in Turnovo in the Renaissance. It provides brief biographical information for them, especially about their contributions to the development of educational work in the city.

Assoc. Prof. Venka Kuteva-Tsvetkova

✉ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
Faculty of Education
E-mail: venkakouteva@yahooo.com